

Γιώργου ΜΟΥΡΕΛΟΥ: Θεμελειώδεις έννοιες τής σύγχρονης φιλοσοφίας και επιστημολογίας (Έκδόσεις Έγνατία, Θεσσαλονίκη 1976)

Στή σειρά τής *Φιλοσοφικής Βιβλιοθήκης*, πού εκδίδεται στη Θεσσαλονίκη από τόν κ. Ν. Αγγελή, δημοσιεύεται αυτή ή συλλογή δοκιμίων τοῦ κ. Γιώργου Μουρέλου. Ἀποτελεῖται ἀπό πέντε δοκίμια. Τά πρῶτα τέσσερα ἔχουν ξαναδημοσιευτεῖ χωριστά· τὸ πέμπτο βλέπει τὸ φῶς τής δημοσιότητας γιά πρώτη φορά. Μαζί, τὰ πέντε αὐτὰ δοκίμια χαρακτηρίζονται ἀπό βαθιὰ ένότητα καί δυνατότητα παραπέρα ανάπτυξης τῶν θεμάτων τους. Ὁ συγγραφέας ἐλπίζει νὰ τὰ συμπληρώσει σ' ἕνα δεύτερο τόμο. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τούτου τοῦ τόμου εἶναι πῶς ἀποτελεῖ ἕνα ἐρέθισμα γιά τή φιλοσοφική φαντασία — καί αὐτὸ δὲν εἶναι μικρὸ πράγμα.

Ὁ συγγραφέας μελετᾷ τὶς έννοιες: πρότυπο, δομή, επίπεδο πραγματικότητας, κλίμακα γιά τή μελέτη καί ἐρμηνεία τῶν φαινομένων καί σύστημα ἀναφορᾶς. Περιγράφει καθαρὰ καί συνοπτικὰ τὸ ἐπιστημονικὸ καί φιλοσοφικὸ ἔδαφος στὸ ὁποῖο βλάστησαν αὐτὲς οἱ έννοιες καί τὶς ἀναλύει προσπαθώντας νὰ προσδιορίσει τὸ περιεχόμενό τους, τὶς μεταξύ τους σχέσεις καί τή σημασία τους γιά τή φιλοσοφία. Στὴν καθολική του ἀναζήτηση δὲν ἀποκλείονται ἡ ἱστορική ἀναδρομή, ἡ γενετική ἐξήγηση ἢ ἡ τολμηρὴ φιλοσοφική ὑπόθεση. Ἔτσι, λ.χ., ὁ συγγραφέας προτείνει νὰ ἐξετάσουμε τὸν ὄρισμό τής φιλοσοφίας ὡς *ἐπιστήμης τῶν προτύπων* ἢ, στὸ τέλος τής μελέτης του γιά τὸ στρουκτουραλισμό, ἀναρωτιέται μήπως ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία δὲν ἀποτελεῖ μιὰ δομή. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ φιλοσοφικὲς θεωρίες θὰ ἦταν οἱ μετασηματισμοὶ δυαδικῶν συστημάτων ἀντιθέσεων πού, ὅπως τὰ *ἄτομα συγγενείας* στὴ δομικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ Levi-Strauss, ἀποτελοῦν μιὰ ένότητα πού αὐτοῖσορροπεῖται (ἢ αὐτοελέγχεται) ἀνεξάρτητα ἴσως ἀπὸ τή συνείδηση πού ἔχει ὁ συγκεκριμένος φιλόσοφος (ὅπως συμβαίνει μὲ τὶς φωνολογικὲς δομὲς ἢ τὶς ἀνθρωπολογικὲς δομὲς). «Ὅσο κι ἂν φαίνεται παράξενη μιὰ τέτοια ἄποψη», εἶναι τὰ λόγια τοῦ συγγραφέα, «ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἐξεταστεῖ». Ἡ έννοια τής δομῆς, τόσο γόνιμη στὰ μαθηματικά, τὴ φωνολογία καί τὴ σύγχρονη ἀνθρωπολογία, μπορεῖ ἴσως νὰ φωτίσει τὸ φιλοσοφικὸ ἐγχείρημα (καί συγχρονικὰ καί διαχρονικὰ). Ὅπως ἔκαναν οἱ μεγάλοι Ρῶσοι μελετητὲς τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα, πού ἀποκάλυψαν ἄτομα-μύθων πού συνδέον-

ται σὲ βασικὲς μυθολογικὲς δομὲς κοινὲς σὲ πολλοὺς λαοὺς (Propp, *La Morphologie du Conte*) ἔτσι, ἴσως, καὶ ὁ φιλόσοφος νὰ ἀποκαλύψει τὰ βασικὰ φιλοσοφικὰ ἄτομα — ἢ καὶ (γιατὶ ὄχι;) φιλοσοφικοὺς μύθους — καὶ τίς σχέσεις ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν οἰκονομικότερη δόμηση καὶ αὐτοῖσορρόπηση τοῦ συνόλου τους. Ὁ δρόμος γιὰ τὴ δυνατότητα ἑνὸς ψυχαναλυτικοῦ πλησιάσματος τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι κλειστὸς — ἔδῳ ἢ σκέψη τοῦ συγγραφέα συναντᾷ τὴ σκέψη μερικῶν ἀναλυτικῶν, ποὺ ξεκινώντας ἀπὸ ἐντελῶς διαφορετικὲς προϋποθέσεις, δὲν διστάζουν νὰ ταυτίσουν τὸ φιλοσοφικὸ πρόβλημα μὲ τὴν παθολογία τῆς γλώσσας (Δές, λ.χ., M. Lazerowitz, *Studies in Metaphilosophy*, London 1964). Ὡστόσο ὁ Γ. Μουρέλος δὲν εἶναι οὔτε δογματικὸς οὔτε μονόπλευρος: θέτει ἓνα ἐρώτημα ποὺ ἢ διερευνήσῃ του θὰ διευρύνει τὸ συνειδησιακὸ μας ὄριζοντα. Γιατὶ πρωταρχικὸς σκοπὸς τῆς φιλοσοφικῆς προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ φτάσει στὴν πλήρη συνείδηση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Στὴν προσπάθεια του αὐτῆ, ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποίησε ὀρισμένα πρότυπα ποὺ τὸν βοηθοῦν νὰ ὀργανώσει τίς γνώσεις του γιὰ τὸ φυσικὸ καὶ τὸν πνευματικὸ κόσμον σ' ἓνα κεντρικὸ σχῆμα ὅπου τὰ γνωστικὰ δεδομένα συμπληρώνονται ἀπὸ ὑποθέσεις, εἰκασίες ἢ καὶ φανταστικὰ κατασκευάσματα γιὰ νὰ τοῦ δώσουν μιὰν (ἢ τὴν) ὀλοκληρωτικὴν ἐξήγηση. Ἀπὸ αὐτὴν προκύπτουν ἐξηγητικὰ κοσμοεἰδῶλα ὅπως, λ.χ., τὸ ἀριστοτελικὸ, τὸ σωματιδιακὸ ποὺ καθιέρωσε ἢ νευτωνικὴ μηχανικὴ ἢ τὸ πρότυπο τοῦ κόσμου ὡς πεδίου δυνάμεων, πρότυπο ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴ θεωρία τῆς σχετικότητας. Οἱ μεγάλες μεταφυσικὲς ἀρχές (λ.χ., «ἀρχὴ τῆς διατήρησης τῆς ὕλης») ἔχουν τὴν προέλευσίν τους στὴ φιλοσοφία καὶ ἢ ἀνάλυση καὶ διερευνήσῃ τους ἐπιβάλλεται σ' ἐκεῖνον ποὺ θέλει νὰ ξέρει τίς θεμελιώδεις προϋποθέσεις τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐγχειρήματος. Ἄν στὰ τελευταῖα χρόνια ἢ ἔννοια τοῦ προτύπου ὡς ἐρμηνευτικοῦ σχήματος παίζει κεντρικὸ ρόλον σὲ τόσους κλάδους (λ.χ., μαθηματικά, φυσικὴ, κυβερνητικὴ, κοινωνιολογία, γλωσσολογία, ψυχολογία, κτλ.), ἀξίζει τὸν κόπον νὰ καταπιαστοῦμε μὲ τὴν ἀνάλυσίν της καὶ νὰ ἐρευνήσουμε ἂν μποροῦμε νὰ τὴ χρησιμοποιήσουμε ὡς βάση γιὰ τὴν ἐνοποίηση τῆς γνώσης — ἰδιαίτερα ἂν μπορεῖ νὰ γεφυρώσει τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὶς θετικὲς καὶ στὶς θεωρητικὲς ἐπιστῆμες. Αὐτὸ ἐπιχειρεῖ ὁ συγγραφέας στὴν πρώτη μελέτη ὅπου ἐξετάζει τίς χρήσεις καὶ τὰ εἶδη τῶν προτύπων καὶ σκιαγραφεῖ τὴν γενικότερη ἐφαρμογὴ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ προτύπου στὶς δευτέρες, τίς θεωρητικὲς ἐπιστῆμες. Ἡ ἰδέα ὅτι ἢ φιλοσοφία εἶναι ἢ ἐπιστῆμη τῶν προτύπων ἀσφαλῶς δὲν χωράει στὰ στενὰ πλαίσια μιᾶς διάλεξης (ἢ πρώτη μελέτη τοῦ βιβλίου εἶναι μιὰ διάλεξη). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐννοιολογικὴν ἀνάλυσιν, ποὺ συνεπάγεται τὴν ἐξέταση τῶν συγγενικῶν ὄρων ὑπόδειγμα, παράδειγμα, ἀρχέτυπο, κτλ., καὶ τὴ λεπτομερῆ ἐξέταση τῶν προτύπων ποὺ ὄντως προτάθηκαν ἢ μποροῦν λογικὰ νὰ προταθοῦν στοὺς δευτέρους τομεῖς τῆς σκέψης, εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἢ ἀπόδειξη τῆς ἰκανότητάς της νὰ χρησιμεύει ὡς ἐνοποιητικὴ ἀρχὴ τῆς γνώσης. Αὐτὰ σχετικὰ μὲ τίς δύο πρώτες μελέτες. Στὴν τρίτη ὁ συγγραφέας ἐπιχειρεῖ, μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἔννοιας τοῦ ἐπιπέδου πραγματικό-

τητας, να βρει ένα «κοινό παρανομαστή» για τις παραδοσιακές φιλοσοφίες της ουσίας και για τις φιλοσοφίες της ύπαρξης που δίνουν την προτεραιότητα στο βιωματικό στοιχείο της άμεσης εμπειρίας. Παραδείγματα εφαρμογής αυτής της έννοιας δίνει ο συγγραφέας σε συνοπτικές αναλύσεις δύο κυρίως φιλοσόφων: του Bergson και του Πλωτίνου. Ἡ ἀντιπαράθεση φιλοσοφικῶν συστημάτων μπορεί να ἐξηγηθεῖ ὄχι ὡς «ἀντίφαση» ἀλλὰ ὡς «ἀντίθεση» γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω τὴν ἐγελιανὴ φρασεολογία τοῦ Croce. Ἡ προτεραιότητα γίνεται ζήτημα διαβάθμισης, ὄχι ὀλοκληρωτικῆς ἀπόρριψης. Βρισκόμαστε, νομίζω, μπροστὰ σὲ μιὰ σχετικιστικὴ ἀντίληψη τῆς γνώσης — τὸ κάθε ἐπίπεδο ἀντιστοιχεῖ σ' ἕνα εἶδος γνώσης — ἀλλὰ φοβᾶμαι πὼς, στὸ τέλος, πρέπει νὰ διαλέξουμε ἀνάμεσα στὴν «ἀντίληψη ἀπὸ τὰ μέσα» καὶ στὴν «ἀντίληψη ἀπὸ ἔξω» καὶ πὼς ἡ ἀσυνέχεια τῶν ἐπιπέδων πραγματικότητας δὲν μπορεί νὰ γεφυρώσει τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὰ δύο ἀρχετυπικὰ πρότυπα γιὰ τὴν ἐξήγηση τοῦ κόσμου: τὸ φυσιοκρατικὸ καὶ τὸ «θεολογικὸ» (ὁ μυστικισμὸς μπορεί νὰ δέχεται θεὸ ἢ καὶ νὰ εἶναι ἄθεος — Δὲς λ.χ. Stace, *Mysticism and Philosophy*). Αὐτὸ ὁ συγγραφέας τὸ διατυπώνει καθαρὰ στὴν πέμπτη μελέτη. Στὴν τέταρτη μελέτη, ὁ συγγραφέας ἐπιχειρεῖ μιὰ πρώτη ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα «ποιά εἶναι ἡ μορφή τοῦ πραγματικοῦ κόσμου;» ὑπογραμμίζοντας τὴ γνωσιοθεωρητικὴ ἀξία τῆς κλίμακας μὲ βάση τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζουμε τὰ φαινόμενα. Ἡ εἰκόνα μας γιὰ τὸν κόσμιο δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν κλίμακα στὴν ὁποία τὸν ἀντιλαμβανόμαστε: αὐτὴ «... δημιουργεῖ τὸ φαινόμενο» (Ph. A. Guye). Εἶναι ἐξ ἄλλου φανερὴ ἡ στενὴ σχέση προτύπου (λ.χ. ἀρχιτεκτονικοῦ ἢ χαρτογραφικοῦ) καὶ κλίμακας, δηλ. ὄργανου σχηματικῆς προβολῆς τῆς πραγματικότητας. Αὐτὴ εἶναι ὁ φορέας τοῦ συμβατικοῦ στοιχείου στὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου: κάθε κλίμακα προσδιορίζει τὸ ἀντίστοιχο ἐπίπεδο πραγματικότητας τοῦ κόσμου. Καὶ δὲν εἶναι λιγότερο ἀληθινὴ ἡ εἰκόνα τοῦ κόσμου ὅταν τὸν δοῦμε ὡς μικρόκοσμο ἀπὸ τὴν εἰκόνα μέσης κλίμακας τοῦ κοινοῦ νοῦ ἢ ἀπὸ τὴν μακροκοσμικὴ εἰκόνα τῆς ἀστροφυσικῆς. Ἴσως, δηλαδή, τὸ ἀρχικὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν «πραγματικότητα» τοῦ κόσμου νὰ μὴν ἔχει νόημα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες τὸν περιγράφουμε. Στὸ πέμπτο καὶ τελευταῖο δοκίμιο, ὁ συγγραφέας, μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη ἱστορικὴ ἀνασκόπηση — ἀπὸ τὸ Σέξτο Ἐμπειρικὸ ὡς τὸν Einstein — διερευνᾷ τὴν ἔννοια τοῦ συστήματος ἀναφορᾶς μὲ σκοπὸ νὰ καταδείξει τὴ σημασία της γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ προβλήματος τῆς σχετικότητας τῆς κίνησης. Ἐξετάζει τὴ δυνατότητα μιᾶς ὀλοκληρωμένης τοποθέτησης τοῦ προβλήματος τῆς γνώσης πάνω στὴν ἔννοια τοῦ συστήματος ἀναφορᾶς. Κάθε φιλοσοφικὸ σύστημα ἔχει τὶς βασικὲς του ἀρχές — τὸ σύστημα ἀναφορᾶς του —, καὶ τὴ δομὴ του. Ἡ μελέτη τῆς ἀναγωγῆς ἢ τοῦ περάσματος ἀπὸ τὸ ἕνα σύστημα ἀναφορᾶς στὸ ἄλλο θὰ μᾶς ἔδινε τὸ κριτήριον γιὰ μιὰν ὄχι ἐπεισοδιακὴ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Ἐδῶ φαίνεται καθαρὰ ἡ ἐνότητα τῆς σκέψης τοῦ Μουρέλου: οἱ στενὰ συνδεδεμένες ἔννοιες τοῦ συστήματος ἀναφορᾶς, τοῦ ἐπιπέδου πραγματικότητας, τῆς κλίμακας τῆς δομῆς καὶ τοῦ προτύπου, τοῦ χρησιμεύουν ὡς μεθοδολογικὸ

ὄργανο γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴν ἐνδεχόμενη ἐνοποίηση τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης. Ὁ συγγραφέας ἀτενίζει τὴν ποικιλία τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ψάχνοντας νὰ βρεῖ κάτι ποὺ σὰν «τὴ σταθερὰ τοῦ φωτός» στὴ θεωρία τῆς σχετικότητας, θὰ εἶναι τὸ ἀναλλοίωτο στὸ φιλοσοφικὸ ἐγχείρημα.

Παῦλος Χριστοδουλίδης